

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
שער 1: זכויות הילד, זכויות אדם וחברה דמוקרטית
כתיבה: ד"ר אסף מצקין

ליווי ועריכה: ליאת כהן

מבוא:

1.1 על רעיון זכויות הילד

1.2 על התפתחות זכויות הילד:

1.3 על זכויות אדם וחברה דמוקרטית

1.4 האמנה הבינלאומית לזכויות הילד

מבוא:

שער זה עוסק בהתפתחות זכויות הילד בחברות דמוקרטיות מערביות. הפרק כולל פעילויות שונות. ניתן לעשות שימוש בכל אחת מהפעילויות בכדי להעלות את הנושא למודעות ולפני דיון בסוגיות ספציפיות הנוגעות לזכויות הילד.

מומלץ להקדיש לשער זה בין שעתיים לשלוש

חזרה

1.1 על רעיון זכויות הילד

פעילות 1:

צפו בסרט "אוליבר טוויסט" המבוסס על ספרו של צ'רלס דיקנס. אוליבר טוויסט נולד בבית מחסה עלוב בעיירה כפרית באנגליה. גורלו נחרץ להיות יתום מסכן ורעב הנתון לחסדיהם של אחרים. לאחר שהוא עובר על כללי בית המחסה ומבקש תוספת דייסה במשפט

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

המפורסם, "בבקשה, אדוני, אני רוצה עוד", הוא נמכר לעבודה כשוליה (עוזר) של קברן. בעקבות התנהגותו האכזרית של מעבידו, בורח אוליבר ללונדון ומצטרף לכנופיה של ילדים כייסים המונהגת על ידי נוכל בשם פייגין. כשכבר נדמה שאפסו סיכוייו להיחלץ מחיי הפשע, מגלה אוליבר שעדיין נותרו אנשים נדיבים וטובי לב בעולם, המוכנים להתמודד עם קשיים רבים כדי להציל את נפשו.

משימה לתלמידים:

בעקבות הסרט, דונו בשאלות הבאות:

1. עיינו באמנת זכויות הילד הבינלאומית. מהו מקומם של ילדים בחברה האנגלית כפי שבאים לידי ביטוי בסרט? אלו זכויות נפגעו לדעתכם? באיזה אופן נפגעו זכויות אלו?
2. דונו בכיתה והציעו: מה תפקידה של מדינה בשאלות הנוגעות לזכויות ילדים?

פעילות 2:

קראו את הקטע הבא:

חייה של ג'סמינה קטהום

(הראלד טריביון כלכותה, הודו)

במשך שבעה ימים בשבוע, ג'סמינה קטהום בת השמונה קמה לפני הזריחה כדי להביא מים למשפחה בה היא עובדת כמשרתת. היא שוטפת, מטאטאת ומסדרת את הבית עד 23:00 בערב, השעה בה היא הולכת לישון על הרצפה שליד חדר האמבטיה. למעסיקה אין סבלנות לתשישות שלה. "אני מתעייפת ושוכחת דברים, אז הם מרביצים לי", אמרה ג'סמינה בעיניים מושפלות. "הם רוצים שאצחצח להם את הנעליים, ואם אני לא עושה את זה מספיק מהר, הם מרביצים לי עם כף גדולה. אם הם רוצים ללכת לשירותים ואני לא מספיקה להביא את המים, הם מרביצים לי".

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

ג'סמינה עובדת כבר יותר משנה. אחרי מות אביה, אמה שלחה אותה ואת אחותה מביתן בכפר במערב בנגל לעבוד פה כמשרתות. ג'סמינה משתכרת 100 רופי בחודש - כ-2.25 דולר.

ממשלת הודו מעריכה שברחבי המדינה עובדים כ-12 מיליון ילדים מתחת לגיל 14, אולם לטענת ארגוני זכויות הילדים, המספר האמיתי קרוב יותר ל-60 מיליון. החוק בהודו אינו אוסר על עבודת ילדים, והמדינה מאפשרת להעסיק גם ילדים מתחת לגיל 14 בכל עבודה, פרט לעבודות הנחשבות "מסוכנות". החל מאוקטובר האחרון, חל איסור על העסקת ילדים כמשרתים בבתי מלון, מסעדות ובבתים פרטיים. יחד עם זאת, ארגונים למען זכויות ילדים טוענים כי החוק כמעט אינו מיושם בפועל ושהדרישה להעסקת ילדים קטנים בתור משרתים ומטפלים גבוהה כתמיד.

"חברות כוח האדם בדלהי ובמומביי (לשעבר בומביי) צצות כמו פטריות אחרי הגשם. זה עסק רווחי ביותר", אמרה מנבנדרה נאת-ריי מהארגון "הצילו את הילדים" בבריטניה. "מדובר בסחר עבדים. ההורים מוכרים את ילדיהם, במישרין או בעקיפין".

העסקת ילדה צייתנית בת שמונה שהגיעה הישר מהכפרים שבלב הודו היא עניין פשוט ביותר. ההורים העניים מוסרים ברצון את ילדיהם לסוכנים-מתווכים, שמבטיחים להעניק להם חיים טובים יותר בערים. סוכני הגיוס שפושטים על הכפרים הם לרוב נשים שנעזרות בקשריהן עם אנשי המקום כדי לזהות מטרות פגיעות: משפחות עם שישה ילדים ומעלה, אמהות חד הוריות, הורים שהתאלמנו וכיו"ב. הן מונות את היתרונות שבשליחת הילדים לעבודה: הילד, כך הן מבטיחות, יעשה כמה עבודות בית פשוטות וילמד את אורח החיים בעיר, מה שיגביר את סיכוייו להינשא ולשלוח כסף הביתה מדי חודש. המגייסות גורפות רווח נאה מהעסקה, הן מרוויחות בין 3,000 ל-10,000 רופי על כל ילד שהן מגייסות, וכן אחוז מסוים מהכנסתו החודשית.

באופן פרדוקסלי, דווקא העלייה ברמת החיים של השכבות הגבוהות בחברה ההודית מגדילה את הביקוש לעבודת ילדים. "בעקבות השגשוג הכלכלי, רבים עוברים לחיות במשפחות גרעיניות, ולא במשפחות רב-דוריות גדולות. בתאים משפחתיים כאלה יש עלייה בדרישה לעובדי משק בית, אך כיום יקר יותר להעסיק עובדים", אמרה סורינה רג'אן מ"ארגון העבודה הבין לאומי" (ILO), "לכן משפחות מחפשות חלופות זולות יותר". הארגונים מאשימים את הממשלה בכך שאינה נוקטת צעדים חריפים מספיק נגד מגייסי הילדים, ואינה מעניקה למשפחות אמצעים להמשיך לגדל את ילדיהן בבית. לפי הערכות, 60 עד 12 מיליון ילדים בני פחות מ-14 בהודו נאלצים לעבוד, הורי הילדים הם כפריים, המוסרים את ילדיהם לסוכנות גיוס שכירות, עד לאחרונה, החוק התיר להעסיק ילדים בכל עבודה, מלבד עבודות "מסוכנות", מאז אוקטובר, חל איסור על העסקת ילדים כמשרתים - אך הוא אינו נאכף (מעובד על סמך [כתבתה של אמיליה ג'נטלמן](#) שהתפרסמה בעיתון "הארץ אונליין"),

משימה לתלמידים:

בעקבות הכתבה, הכינו בקבוצה מסמך המסביר את הנושאים הבאים. במסמך התייחסו לנקודות הבאות:

עיינו [באמנת זכויות הילד הבינלאומית](#).

1. מדוע בעת המודרנית עדיין קיימות תופעות כאלו של עבודת ילדים?
2. היכן תופעות אלו קיימות?
3. בדקו באינטרנט באלו מדינות קיימת עבודת ילדים ללא פיקוח ופגיעה מהותית בזכויותיהם. מה מאפיין מדינות אלו?
4. במה שונים חיי ילדים עובדים במדינת ישראל לעומת מדינות אחרות?
5. דונו בשאלה: מדוע בישראל לא קיימת עבודת ילדים?

חזרה

1.2 על התפתחות זכויות הילד:

זכויות הילד, ועצם מושג "הילדות" בכלל, התפתחו רבות במהלך ההיסטוריה האנושית. בתקופה שקדמה למהפכה התעשייתית במאה השמונה עשרה, לילדים כמעט ולא היו כלל זכויות נפרדות שהגיעו להם מעצם היותם ילדים. ילדים ולעתים רבות גם נשים, היו כפופים לחלוטין לאב המשפחה, ואף נחשבו חלק מרכושו. בתקופת ימי הביניים, הילדות לא נחשבה כקטגוריה נפרדת. הילדים היו חלק מעולם המבוגרים ונחשבו למבוגר בלתי שלם, חסר אונים וחלש. למרות שמבנה התא המשפחתי היה שונה בין חברה לחברה, כמעט בכלל נשמר אותו דפוס לפיו הילדים כפופים להוריהם ואין להם זכויות משל עצמם. "ילדות" ו"נעורים" הם מונחים תלויי תרבות, המשנים את הווייתם בהתאם להקשר התרבותי. במרבית החברות בעבר, הילדים רק יכלו לרשת את מעמדם מהוריהם. ואלו, יכלו לדרוש מילדיהם ציות מוחלט. ציות זה חוזק לרוב על ידי אמונות דתיות (כגון התנ"ך: "כבד את אביך ואת אימך"), מסורת, נורמות חברתיות, ואף יכולת ענישה חמורה (ראו בהמשך על ענישת ילדים). לרוב, מצבן של הילדות בכל התחומים הללו היה אף קשה מזה של הילדים הזכרים. ברוב התרבויות נשים הועברו (או נקנו) מבית אביהן לבית בעליהן כאילו היו לא יותר מרכוש. מתחילת המהפכה התעשייתית ושינויים במערכת החיים הפיאודלית, החלו להופיע חוקים אשר הגנו על זכויות הילד. **המהפכה התעשייתית** היא שם כולל למסכת של שינויים חברתיים וכלכליים במערב באמצע המאה ה-18 ובראשית המאה ה-19. תוצאת מכלול השינויים הייתה מעבר ממצב שבו רוב האוכלוסייה התפרנסה מחקלאות וחיה בכפרים למצב שבו עיקר התעסוקה הוא בתעשייה ורוב האוכלוסייה יושבת בערים. זוהי אחת מכמה מהפכות שעברה האנושות במהלך שנות קיומה. המהפכה התעשייתית המוקדמת הפכה את הילדים בני מעמד העובדים למעמד המנוצל ביותר בחברה. בעוד חלק ניכר מציבור העובדים לא הצליח להשיג עבודה, ילדים נאלצו לפרנס את משפחתם עם שכרם הנמוך שלשמו עבדו בתנאי עבודה קשים (שכרם ותנאי עבודתם של הילדים היו גרועים בהרבה מזה של המבוגרים). מצבם של ילדים אלו היה כל כך חמור שהוא עורר רבים להבין, שצריך להגן על זכויות הילדים, ונושא זה תפס מקום חשוב במאבק לזכויות עובדים אשר ליווה את התפשטות החברה הקפיטליסטית. תופעות אלו לוו מסוף המאה ה-18 בהתערערות הסדרים המסורתיים בחברה האירופאית. נעשתה התקדמות משמעותית בכל תחומי זכויות האדם, שבאה לידי ביטוי בהכרזת העצמאות האמריקאית ובהכרזת זכויות האדם והאזרח הצרפתית. זכויות הילד הן תוצאה של חברה דמוקרטית המקדישה מקום לזכויות אדם. על כן קיימת חשיבות להקדיש מחשבה לעניין זכויות האדם.

מתחילת המאה ה-20 התחילו להכיר בילד כישות משפטית נפרדת בעינינו שונים ומאז מעמד הילד מוגדר כאדם בפני עצמו אשר אינו מהווה רכוש של איש. כיום מכירים בילדים כביצורים עצמאיים, בעלי צרכים וזכויות משל עצמם. משנות השבעים ועד היום נעשתה התקדמות משמעותית בהבטחתן ובהרחבתן של זכויות הילד. מאבקן של תנועות רבות למען זכויות ילדים הפכו את זכויותיהם של ילדים כאזרחים שווים למובנים מעליהם במדינות רבות. ילדים נהנים מכל מגוון זכויות האזרח (מלבד הזכויות הפוליטיות וזכויות מסוימות שתלויות באחריות ובבגרות של האזרחים), ואף מהגנה מרובה יותר והכרה בצרכיהם

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

המיוחדים כילדים. בקרב העם היהודי, היה נהוג לחשוב על ילד כעל מבוגר קטן רוב הזמן. ילד שעבר כבר בר מצווה, כבר איננו ילד, הוא כבר נחשב מבוגר לכל דבר. איש החינוך הראשון שבאמת הכיר בזכויות הילד, ועשה מהפכה בתחום החינוך, הוא כמוכר יאנוש קורצ'אק. הנרי גולדשמיט, או בשם העט שלו, יאנוש קורצ'אק היה רופא, מחנך, סופר והוגה. הוא ניהל בתי יתומים בהם הוא עשה ניסיונות ראשונים למה שלימים נקרא "חינוך דמוקרטי". הרבה לפני שהועלה בכלל באו"ם הרעיון להקים אמנה לזכויות הילד, כתב קורצ'אק אמנה שכללה הרבה מהזכויות המצוינות באמנה כיום.

יאנוש קורצ'אק – על חינוך זכויות

יאנוש קורצ'אק נולד בשנת 1878 בעיר ורשה שבפולין בשם הנריק גולדשמיט למשפחה יהודית עשירה ומתבוללת. קורצ'אק היה רופא, סופר ומחנך. הוא למד רפואה באוניברסיטת ורשה, ובמהלך לימודיו עבד במחלקת הילדים של בית החולים, שם פגש ילדים ממשפחות עניות והכיר את מצוקותיהם. הוא הקים שני בתי יתומים – אחד ליתומים יהודיים והשני ליתומים פולניים. את בית היתומים היהודי ניהל במשך כ-30 שנה – משנת 1911 ועד להירצחו במחנה המוות טרבלינקה בשנת 1942. יאנוש קורצ'אק פיתח גישה חינוכית מהפכנית ומיוחדת שהתרכזתה בילד – באהבה לילד, בכבוד הילד ובזכויותיו. בתי היתומים שהקים היו מבוססים על שלטון עצמי של הילדים ועל שוויון בין התלמידים. זכויות התלמידים כללו גם את האפשרות להתלונן על המורים, וגם להתלונן על מעשי תוקפנות של ילדים אחרים. את התלונות היו מביאים אחת לשבוע לפני חמישה שופטים, שנבחרו על-ידי התלמידים וכללו גם מחנך אחד. שופטים אלה דנו בכל התלונות והתביעות שהצטברו במשך השבוע, וזאת על-פי "ספר החוקים" שחיבר יאנוש קורצ'אק. "היה כפי שהנך – חפש דרך בעצמך – דע את עצמך, לפני שתרצה לדעת את הילדים. חשוב נא למה אתה מוכשר, ואחר כך תבוא לתחום תחומים לזכויותיהם וחובותיהם של הילדים. – קודם כל אתה בעצמך ילד, ועליך להכיר, לחנך ולהשכיל את עצמך" ¹. הצלחת בית היתומים שלו, והצלחתו כמחנך, וכמנהל מוצלח, הביאה להפצה גדולה מאוד של הערכים בהם הוא דגל בנוגע חינוך. מלחמת העולם השנייה, ויאנוש קורצ'אק בתוכה, היוותה נקודת מפנה לזכויות הילד בעולם. מאחר ובמלחמת העולם ראו מה רע המצב ללא דמוקרטיה, ערכי הדמוקרטיה גדלו, ולתוכם השתרשו זכויות הילד, פחות או יותר כפי שיאנוש קורצ'אק הכיר בהן. יאנוש קורצ'אק חיבר כבר בשנת 1929 הצהרת זכויות הילד, שאותה הוא כינה "מגנה קרטה" ² של זכויות הילד:

ילד הזכות לאהבה - "אהוב כל ילד, לא רק את הילד שלך".

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

לילד הזכות לכבוד - "כבוד לתעלומות ולעליות והירידות של התפקיד הקשה של ההתבגרות".

לילד הזכות לתנאים אופטימיים לגדילה ולצמיחה - "אנחנו לוקחים על עצמנו לחסל את הרעב, תנאים של צפיפות יתר, הזנחה וניצול. סבל שנולד מעוני מתפשט כמו כינים – אכזריות, פשע וברוטאליות, ניזונים ממנה".

לילד הזכות לחיות בהווה - "ילדים הם אינם האנשים של מחר. הם אנשים היום".

לילד הזכות להיות הוא עצמו - "ילד איננו כרטיס לוטו, המסומן לזכות בפרס הראשון".

לילד הזכות לטעות - "אין יותר כסילים בין הילדים מאשר בין המבוגרים".

לילד הזכות להיכשל - "אנחנו מוותרים על הכמיהה המטעה לילדים מושלמים".

לילד הזכות להעביר ביקורת - "לא מאשרים לילדים לשים לב לחסרונותינו ולמגבלותינו. אנחנו מופיעים בפניהם בלבוש השלמות של המבוגר".

לילד הזכות להילקח ברצינות - "לעולם לא תבין ילדים אם תזלזל בתכונותיהם. מי מבקש את דעתו או הסכמתו של הילד?"

לילד הזכות להערכה על מה שהוא - "ערך השוק של הצעירים מאד הוא קטן מאד. רק בעיני אלוהים שווה הפרח של עץ התפוח לתפוח עצמו".

לילד הזכות להגנה - "אנחנו לוקחים על עצמנו להגן על הילד מכל צורה של אלימות והתעללות".

לילד הזכות לכיבוד סודותיו - "אם ילד בוטח בך עם סודו, היה אסיר תודה, כי אמונתו היא הפרס הגדול ביותר".

לילד הזכות לחינוך - "בולט מאד שבכל מקום ההוצאות על המערכת הצבאית גדולות יותר מאשר ההוצאות לחינוך".

לילד הזכות לחיים לעתיד על כדור הארץ – "אנחנו עדיין בוזזים את ההרים, כורתים את העצים ומחסלים את החיות".

לילד הזכות למחילה - "לעיתים קרובות אנחנו השופטים הנוקשים שלהם במקום להיות היועצים והמנחמים שלהם".

לילד הזכות להתנגד לאי-צדק - "עלינו להפסיק עם הסמכות המוחלטת. צריך תמיד להקשיב ולראות את הדברים דרך עיני הילד".

לילד הזכות לאושר - "תנו לילדים לספוג את שמחת הבוקר. הראו להם אהבה, אדיבות והבנה – הוו דוגמא".

לילד הזכות לשוויון - "מקדמת ילדותנו אנו גדלים מתוך הרגשה כי הגדול חשוב מן הקטן. אני גדול – שמח הילד העומד על השולחן. אני גבוה ממך – הוא פוסק ברגש-גאווה, בהתמודדו עם בן-גילו".

לילד הזכות למות בטרם עת - "אהבתה העמוקה של האם עבור ילדה חייבת לתת לו את הזכות למות טרם עת. לא כל שיח צומח לעץ".

קראו את ה"מגנה קרטא" לזכויות הילד אותה פרסם יאנוש קורצ'אק.
דונו בכיתה בשאלה האם אתם מסכימים עם כל הסעיפים המופיעים בה?

חזרה

1.3 על זכויות אדם וחברה דמוקרטית

פעילות 1:

התחלקו בכיתה לחמש קבוצות (קבוצות של עד שישה תלמידים). משימתה של כל קבוצה לנסח מסמך הכולל 10 זכויות אדם בלבד אותן אתם רואים כזכויות אדם בסיסיות.

בנוסף, לאחר הכנת מסמך הזכויות, ענו על השאלות הבאות:

1. מה מאפיין זכויות אלו ומדוע החלטתם דווקא להכניס זכויות אלו?
2. השוו את שכתבתם לאמנת זכויות הילד הבינלאומית וכתבו במה הוסיפה האמנה לזכויותיהם של הילדים?
3. מדוע לדעתכם לבני אדם מגיעות זכויות?

התפתחות זכויות האדם:

בהיסטוריה האנושית המונח זכויות ילדים הינו מושג חדש. מונח זה הינו תוצר של תפיסה חדשנית למדי שהיא תוצר של החברה המערבית המעמידה במרכז את נושא זכויות האדם. טרם כל דיון בנושא זכויות הילד, יש להבין את המקור להתפתחות המונח.

למושג "זכויות" יש מובנים שונים בהקשרים שונים, שלעתים קרובות משמשים בערבוביה. **המובן הנורמטיבי** שמתמקד בזכויות מוסריות, זכויות טבעיות, זכויות יסוד, זכויות שאינן ניתנות להעברה ועוד. "זכות" במובן זה היא עיקרון תיאורטי שראוי להיות בעולם טוב יותר. **המובן התיאורי (דסקריפטיבי)** עוסק בזכויות משפטיות, או ממשיות, זכויות תרבותיות, זכויות אזרחיות וכדומה. "זכות" במובן זה היא ציווי שנקבע במסגרת הסדר החברתי הקיים והכוחות הממשיים שפועלים בו, כגון מערכת החוק והמשפט. בפועל, שני המובנים של "זכויות" קשורים הדוקות זה בזה בהיסטוריה הפילוסופית והפוליטית של המערב. הספר "על הממשל המדיני" מאת ג'ון לוק (1689), "הצהרת העצמאות" של ארצות-הברית (1776), "הצהרת זכויות האדם והאזרח" בצרפת (1789), ההצהרה העולמית לזכויות האדם" של האו"ם (1948) – כולם מגדירים זכויות לבני-אדם במסגרת פוליטית ומשפטית מסוימת, וזאת בגיבוי של טענות מוסריות מפורשות בדבר זכויות האדם. אלה הן רק נקודות ציון אחדות בתוך הרקע ההיסטורי העשיר של השימוש במושג "זכויות", הנתפס במסורת זו בתור קיצור גרידא של "זכויות האדם" בכלל ו"זכויות אזרחיות" בפרט.

על הרעיון הדמוקרטי

ראשיתה של הדמוקרטיה ביוון העתיקה, שבה התקיימה אספת אזרחים פעם בשבוע ובה השתתפו כ-3,000 אזרחים לפחות. האספה דנה בכל הנושאים הקשורים לניהול הפוליס – עיר מדינה, וכל אזרח היה יכול להביע את דעתו ולהתווכח. בתום הדיונים התקיימה הצבעה וההחלטה התקבלה על פי רוב. חופש הביטוי והשוויון היו הערכים המרכזיים שכובדו בעת ההיא (החירות והשוויון הוענקו רק למי שנחשבו אזרחים- גברים בלבד, מעל גיל 20, שאינם עבדים, עניים או זרים, כלומר הדמוקרטיה הוגבלה למיעוט קטן מכלל האוכלוסייה). קיימת ביוון העתיקה סתירה. מצד אחד הדמוקרטיה מושתתת על ערכים של חירות ושוויון, אך מצד שני היא מוענקת רק לאזרחים – אלה המעטים הנחשבים אזרחים. למעשה אין פה שוויון בין בני האדם. בשיח הפילוסופי הקיים כיום נהוג לראות ביוון העתיקה דווקא דוגמה להיעדר דמוקרטיה, וראשיתה של הדמוקרטיה המודרנית המהותית תבוא לידי ביטוי רק במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה.

אז התפתחה הגישה הרואה באדם את מרכז ההווה, ואשר רוחתו וזכויותיו הן זכויותיו

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

הבסיסיות. גישה זו באה לידי ביטוי בתחומים רבים וכיום היא הבסיס להתנהלותן של מדינות דמוקרטיות רבות, במיוחד במרכז אירופה ובמערב ובצפון אמריקה.

גישה זו ביססה את השמירה על זכויות האדם כעיקרון דמוקרטי, מתפיסה זו נובעת העובדה שגם למיעוט, אשר אינו קובע את התנהלותה של המדינה, יש זכויות כפרטים וכקבוצה בתוך המדינה הדמוקרטית.

מצד שני, תפיסה המדגישה את הפרט בתוך המדינה עלולה להקשות על יצירת תשתית משותפת לכל אזרחי המדינה.

הדמוקרטיה מעמידה את האדם היחיד במרכז ומעניקה לו זכויות טבעיות. היא מבוססת על האמונה ששיטת הממשל הטובה ביותר היא זו שבה מרבית האזרחים משפיעים על גורלם במרבית תחומי חייהם (אדם כיצור חושב), ועל האמונה שבני האדם נולדו חופשיים ושווים.

התרבות הפוליטית היא חלק מהתרבות הכללית, הקשורה בעמדות ובאמונות פוליטיות. קיים קשר חזק בין התרבות הכללית לבין התרבות הפוליטית. התרבות הפוליטית כוללת את הסמלים, את הערכים, את האידיאולוגיה, את הנורמות ואת כללי המשחק המקובלים במערכת הפוליטית-חברתית. הערכים, הנורמות וכללי המשחק מצביעים על היעדים המרכזיים של החברה. הם נותנים לגיטימציה לקיומה של המערכת הפוליטית ולהסדרים שלפיהם היא פועלת. התרבות הפוליטית משקפת את מערכות יחסי הגומלין בין הפרט, החברה והשלטון במדינה, הבאים לידי ביטוי בהתנהגותו של כל אחד מגורמים אלה.

תרבות פוליטית דמוקרטית היא מערכת של סמלים, ערכים, נורמות התנהגות ודרכי התנהגות המבוססים על הפנמה של ערכים דמוקרטיים, בקרב השליטים במדינה. כדי שתתקיים תרבות פוליטית דמוקרטית, על האזרחים לקבל את הסמכות של הרשויות הפועלות ולהסכים על דרכי קבלת ההחלטות. ביניהן בחירות, הכרעת הרוב, הפרדת רשויות וסמכויות מוגדרות. תרבות פוליטית דמוקרטית מתבטאת בהפנמת התהליך הדמוקרטי, תוך ביטוי של מודעות פוליטית. לדוגמה השתתפות בבחירות, דפוסים מחאה שונים ושימת דגש על זכויות אדם ואזרח ושמירה על זכויות של מיעוט. התרבות הפוליטית הליברלית מתייחסת אל האדם ואל שאיפותיו ואינה מנסה לעצב מחדש את זכויותיו הטבעיות. תרבות זו מקבלת זכויות אלה לפיקדון ושומרת עליהן ועל עליית ערכן. בהתאם לכך, הפוליטיקה מתמקדת בהקצאת משאבים אופטימאלית לכל אחד. תרבות חיים דמוקרטית פירושה אם כך מעורבות פוליטית של חלק מהאוכלוסייה, ותחושה של יכולת להשפיע. תרבות חיים כזו מבוססת על אמון בסיסי בין בני אדם, שהשלטון ייצגו נאמנה, מבלי לפגוע בזכויות של המיעוט כמו האופוזיציה. בחברות שבהן לא קיים אמון בין בני אדם, אין הערכים הדמוקרטיים מכים שורש ולא מתפתחת תרבות פוליטית דמוקרטית.

על מובנה של הדמוקרטיה – דמוקרטיה במובנה המהותי ובמובנה הפורמאלי

לדמוקרטיה קיימים שני מובנים. הראשון, דמוקרטיה במובנה המהותי. דמוקרטיה כמערכת ערכים והשקפת עולם המבוססת על ערך כבוד האדם ועל ערכי החירות והשוויון. השקפת עולם המבטאת ערכים הומניסטיים וליברליים שלפיהם האדם במרכז הוא תבוני ובעל חירויות וזכויות טבעיות. המובן הפורמאלי של הדמוקרטיה משמעותו דמוקרטיה כצורת ממשל. זהו ההיבט הניהולי של הדמוקרטיה. מכלול הכללים וסדרי השלטון בדמוקרטיה. ישנן מדינות שבהן מתקיימת בעיקר דמוקרטיה פורמאלית, ואין הן דמוקרטיה במלוא מובן המילה, במיוחד משום שהן עושות שימוש למשל בבחירות, כדי לייצר דימוי של שלטון המתקיים מטעם העם ולמען העם, אולם בפועל הן אינן מקבלות את הנחות היסוד בדבר החירות, התבונה והשוויון. בכל מדינה שבה קיימת דמוקרטיה מהותית יהיו מאפיינים של דמוקרטיה פורמאלית, כי לא ניתן לקיים את המשטר הדמוקרטי ללא הצד הפורמאלי.

זכויות אדם בחברה דמוקרטית

לדמוקרטיה קיימים שני מובנים. הראשון, דמוקרטיה במובנה המהותי. דמוקרטיה כמערכת ערכים והשקפת עולם המבוססת על ערך כבוד האדם ועל ערכי החירות והשוויון. השקפת עולם המבטאת ערכים הומניסטיים וליברליים שלפיהם האדם במרכז הוא תבוני ובעל חירויות וזכויות טבעיות. המובן הפורמאלי של הדמוקרטיה משמעותו דמוקרטיה כצורת ממשל. זהו ההיבט הניהולי של הדמוקרטיה. מכלול הכללים וסדרי השלטון בדמוקרטיה. ישנן מדינות שבהן מתקיימת בעיקר דמוקרטיה פורמאלית, ואין הן דמוקרטיה במלוא מובן המילה, במיוחד משום שהן עושות שימוש למשל בבחירות, כדי לייצר דימוי של שלטון המתקיים מטעם העם ולמען העם, אולם בפועל הן אינן מקבלות את הנחות היסוד בדבר

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

החירות, התבונה והשוויון. בכל מדינה שבה קיימת דמוקרטיה מהותית יהיו מאפיינים של דמוקרטיה פורמאלית, כי לא ניתן לקיים את המשטר הדמוקרטי ללא הצד הפורמאלי.

הרעיונות הדמוקרטיים שהחלו להתפתח במאה ה-17 החשיבו מאוד את הפרט ואת רווחתו, והגנו על הזכויות הטבעיות שלו. המעבר לתפיסת האדם כאדם תבוני תורגם בבניית משטר דמוקרטי שכולל את המובן המהותי של הדמוקרטיה, הרואה בדמוקרטיה דרך חיים. גישה זו מתבססת על אמונות בסיסיות ביחס לטבע האדם, לחיים הטובים המגיעים לו ולהסדרים חברתיים ראויים שיבטיחו זכויות אלה. זכויות כמו חירות וביטחון הן זכויות שמימושן חיוני למיצי הפוטנציאל הטבוע באדם ועל המדינה להבטיח זכויות אלו ולמנוע הפרתן. זהו למעשה המובן המהותי של הדמוקרטיה - דמוקרטיה כמערכת ערכים והשקפת עולם המבוססת על ערך כבוד האדם ועל ערכי החירות והשוויון. השקפת עולם המבטאת ערכים הומניסטיים וליברליים שלפיהם האדם במרכז הוא תבוני ובעל חירויות וזכויות טבעיות.

בחברה ובמדינה דמוקרטית ניתן לדבר על מספר סוגים של זכויות. ביניהן זכויות פוליטיות, זכויות אזרח, זכויות חברתיות ועוד. מאחר ועוסקים אנו בזכויות הילד, נתמקד בזכויות האדם ולאחר מכן נגזור זכויות נוספות.

המושג זכויות אדם הוא מושג חדש יחסית שראשיתו בחשיבה הפילוסופית של הוגים כגון לוק (1704-1632) וכגון סטיוארט מיל (1806-1873).

האמנה החברתית

האמנה החברתית היא רעיון שפיתחו הוגי דעות, כמו הובס, שפינוזה, לוק ורוסו במאות ה-17 וה-18. לפי לוק המדינה מבוססת על הסכם בין האנשים לבין עצמם ועם השלטון ביחס לאופייה של המדינה, על צורת ההסדרים שיפעלו בה ועל תפקידו של השלטון כמגן על הזכויות הטבעיות של האנשים. לפי לוק, כל בני האדם חופשיים ושווים במהותם ועצמאים לפעול ברשות עצמם. מטרתה של המסגרת המדינית לשמור על זכויות האדם בצורה שווה.

על פי ההשקפה הדמוקרטית הזכויות הטבעיות אינן מוענקות על ידי השלטון אלא שייכות לכל אדם בהיותו אדם ואסור לקחת אותן ממנו. המושג "זכויות האדם" הוא מושג חדש יחסית בחשיבה האנושית. ראשיתו בהומניזם המודרני, המעמיד את הפרט במרכז החשיבה המדינית, ובתורות המדיניות אשר ניסו להסביר ולהצדיק את מקורות כוחה של המדינה כמו גם את גבולותיה. "זכויות אדם" (הנקראות גם "זכויות טבעיות") הן אותן זכויות המוקנות לאדם באשר הוא אדם מכוח טבעו ללא תלות בכוחו של שלטון כלשהו. מכיוון שהזכויות, לפי תורות אלה, אינן מוקנות על-ידי השלטון האנושי, אין שלטון זה רשאי ליטול אותן. זכויות האדם הן הזכויות הנתונות לכל אדם, בלי קשר לתכונותיו הנוספות המייחדות אותו מאנשים אחרים. בהכרזת הזכויות הצרפתית דיברו בזכויות האדם והאזרח מתוך הכרה שיש זכויות המוקנות לכל אדם באשר הוא אדם (למשל הזכות לחיים), ויש זכויות המוקנות רק לאזרחים - הקרויות גם "זכויות אזרח".

זכויות אדם וזכויות אזרח (להבדיל מזכויות האזרחים) - חלות על זכויות מרכזיות של בני אדם ככאלה, בלי קשר לזיקתם המדינית אל החברה שבה הם חיים. כך יש לכל אדם החי בחברה זכות אזרח להתבטא בנושאים בעלי עניין ציבורי, אולם לא תהיה זו פגיעה בזכות אזרחית של אדם שאינו אזרח המדינה, אם לא תינתן לו הזכות לבחור למוסדותיה הפוליטיים.

זכויות האדם מתחלקות לארבע קבוצות עיקריות:

- א. הזכות לחיים ולביטחון - בטחון חיים, שלימות הגוף ויכולת ההנאה מרכוש מסוים. מערכת אכיפת החוק והמשפט מגינות על ערכים אלה באמצעות איסורים משפטיים על פגיעה בהם איסורים המגבילים הן פרטים אחרים והן את השלטונות.
- ב. הזכות לחירות – לחירות זו קיימים שני היבטים מרכזיים. הראשון הוא חירות כללית לפעולה, שמשמעה, זכותו של אדם להתנהג כרצונו כל עוד לא הוגבלה חירותו זו בחוק, וכי כל הגבלה של חירות דורשת הצדקה. ההצדקה הכללית והמקובלת ביותר היא של מניעת נזק לאחרים או לחברה בכלל. ההיבט השני כולל חירות התנועה, חירות המחשבה וההתבטאות, חירות האמונה הדתית וחירות ההתאגדות הפוליטית.
- ג. הזכות לשוויון - זכות זו הוכרה בתקופה מאוחרת יותר, והיא מבטאת את אחד הרעיונות המרכזיים. הזכות לשוויון וההתנגדות לאפליה מבטאות את ההשקפה, לפיה - בני אדם הם שווים, ויש להתייחס אליהם כשווים.
- ד. הזכות לכבוד - חיים וביטחון הם תנאי רקע הכרחיים לקיום האנושי. חירות ושוויון הם מרכיבים של תחושת כבוד אנושי. ישנם סוגי התנהגות שפגיעתם העיקרית והישרה הינה בכבוד: התנהגויות כמו פגיעה בשם הטוב ובפרטיות או חשיפתו של אדם לעינויים ועוד.

סוגי חירויות: "חירות ל" ו "חירות מ" "חירות שלילית" ו "חירות חיובית"

חירות ל - מקורה ביוזמת הפרט. חירותו אינה מתבטאת רק בהקשר האזרחי, בכך שהאדם מוגן מפני עריצות השלטון, אלא גם בזכותו להשתתף בעצמו בתהליך הפוליטי ולהשפיע - חירות לבחור, להיבחר, לבקר את השלטון וכדומה. היא באה לידי ביטוי גם בתחום החברתי, הדתי והכלכלי, וביכולתו לבחור את עיסוקו, את חבריו, את דתו וכדומה.

חירות מ - היא החירות מפני כל התערבות חיצונית, כמו פעולות מצד השלטון. למשל חירות ממעצר שירותי.

"חירות שלילית" - תפישה פילוסופית, המתייחסת לחופש של היחיד משליטתם של אחרים. מובן זה אדם נתפש כחופשי עד לאותה מידה, שבה איש לא מתערב בפעולותיו. הכוונה היא לחופש מכל כפייה ואילוץ חיצוניים.

"חירות חיובית" - החופש הקיים לכל פרט לחשוב, לשאוף ולנסות להשיג את מטרותיו.

זכויות האדם במבט היסטורי

המאה השמונה עשרה לפני הספירה - חוקי חמורבי: חמורבי היה המלך השישי בשושלת הראשונה שמלכה בבבל העתיקה (האמורית). הוא מלך בשנים 1728-1686 לפני הספירה ומיוחסים לו חוקים חברתיים וסוציאליים חשובים שנחקקו בתקופתו. חוקי חמורבי קדמו לחוקי התורה במאות שנים והם כוללים תחיקה בנושאים כמו הליכי משפט, שוד מבית בווער, חובות וזכויות של אריסים, מלווה ולווה, הוצאת דיבה, ניאוף וקנאה, עגונות, גירושין ועוד. למשל, באופן תקדימי וחדשני, החוקים מעניקים לאישה זכויות מסוימות. חלק מירושת אביה עובר לרשותה, ועם נישואיה היא מקבלת נדוניה מאביה. נדוניה זו שייכת לה עם מותו. מאחר שמקובלת הייתה שם, כברוב ארצות המזרח הקדום הפוליגמיה, היו לגברים אמידים, לבד מנשותיהם החוקיות, גם פילגשים ושפחות לרוב. לאחר מותו של אבי המשפחה לא קופחה

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

גם השפחה, אם ילדה לו בנים והוא הכיר בהם כבילדיו. אם האב לא הכיר פורמאלית בבני השפחה - הרי שעם מותו לא יחלקו עם בני האישה את רכושו, אך יהיו זכאים - הם ואימם - לצאת לחופשי, ולא תהיינה לבני האישה החוקית זכויות שיעבוד להם.

שנת 539 לפנה"ס - הצהרת כורש: הצבאות של כורש הגדול, המלך הראשון של פרס העתיקה, כבשו את העיר בבל. הפעולות הבאות שלו אשר ציינו התקדמות גדולה לאדם. הוא שחרר את העבדים, הצהיר שלכל האנשים יש את הזכות לבחור את דתם וקבע שוויון בין הגזעים. מה שידוע היום בתור הכרזת כורש הוכר כמגילת זכויות האדם הראשונה בעולם.

המאה השלישית לפנה"ס - **החוק המקראי היהודי (הכתוב)**: מערכת החוקים המורכבת ממכלול הציוויים המופיעים בחמשת חומשי התורה היהודיים. החוק המקראי הוא חוק דתי, הכולל בתוכו משפט ומוסר.

שנת 1215 אנגליה - המגנה כרטא: לאחר שג'ון מלך אנגליה הפר מספר חוקים ומנהגים עתיקים על פיהם התנהלה אנגליה, נתיניו אילצו אותו לחתום על המגנה כרטא, המסמך שנחשב לגרסה מוקדמת של זכויות האדם. בין זכויות האדם שהוגדרו הייתה זכות הכנסייה להיות חופשית מהתערבות משלתית, הזכויות של כל האזרחים החופשיים להיות בעלים של רכוש ולרשת רכוש ולהיות מוגנים ממוסים מופרזים. זה ביסס את הזכות של אלמנות בעלות רכוש לבחור שלא להינשא מחדש, וקבע את העקרונות של תהליך הולם ושוויון בפני החוק. זה גם כלל תנאים האוסרים שוחד והתנהגות בלתי הולמת של איש ציבור. המגנה כרטא היה נקודת מפנה קריטית במאבק ליצירת חופש, ולכן רבים רואים בו אחד המסמכים המשפטיים החשובים ביותר בהתפתחות הדמוקרטיה המודרנית.

שנת 1628 אנגליה - "כתב הזכויות" או "עצומת הזכויות": נכתבה על-ידי הפרלמנט האנגלי ונשלחה למלך צ'ארלס הראשון כהצהרה על זכויות האזרח. העצומה לזכויות, שיזם סר אדוארד קוק, התבססה על חוקים וכתבי זכויות מוקדמים וטענה לארבעה עקרונות: (1) אף מס לא יוטל בלי ההסכמה של הפרלמנט, (2) אף אזרח לא ייאסר בלי להציג את הסיבה (אישור מחדש של צו הבאת עציר), (3) אף חייל לא ישוכן בבתי האזרחים (4) החוק הצבאי לא יהיה בשימוש בעיתות שלום. לאחר 12 שנים, בשנת 1701 הפכה מגילת הזכויות לחוק הממלכה.

שנת 1776 ארה"ב - הכרזת העצמאות: פותחת במילים: "סבורים אנחנו, שאמת זו גלויה לעיני כל: כל בני האדם נבראו שווים; מידי בוראם הוענקו להם זכויות מסוימות, שאינן ניתנות לוותר, וביניהן החיים, החירות והשאיפה לאושר; למען הבטיח זכויות אלו, נכוננו ממשלות בין בני האדם...". לאחר הכרזת העצמאות של ארה"ב נוסחה חוקה בכל מדינה בנפרד. בשנת 1789 נתקבלו "עשרת התיקונים" והם שקיבעו את זכויות האדם בחוקת ארה"ב: (א) איסור חקיקה לייסוד דת מטעם המדינה. (ב) איסור חקיקה להגבלת חופש הדיבור, העיתונות, ההתאספות או ההתאגדות. (ג) איסור הגבלת זכות האזרח לשאת נשק. (ד) איסור צווי מעצר כללים. (ה) זכות האזרח שלא ייעצר או ייאסר שלא בהליכי הדין, ולא יישפט בפלילים אלא במשפט הוגן, ועל פי דין, ובפני חבר מושבעים. (ו) זכותו של אדם שלא להפיל עצמו במוצא פיו. (ז) איסור הפרזה בסכום הערבות לשחרור אדם ממעצרו לפני משפט, ואיסור הטלת קנסות מופרזים ועונשים "אכזריים ובלתי רגילים". (ח) זכות האזרח להתדיין גם בדיני ממונות לפני מושבעים ועל פי דיני המשפט המקובל. (ט) זכות האדם שלא ילקח ממנו רכושו אלא על פי חוק ותמורת פיצוי הוגן. (י) איסור השכנת חיילים בבתיים פרטיים בעת שלום - שלא בהסכמת בעליהם, ובעת מלחמה שלא על פי חוק.

שנת 1879 צרפת - ההצהרה על זכויות האדם והאזרח: באוגוסט הוכרזה הכרזת זכויות האדם והאזרח המפורסמת, המשמשת סמל

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

ומופת לצרפת ולעמים אחרים עד עצם היום הזה. האסיפה הלאומית שקדה כשבועיים על עיבוד ההכרזה. ההכרזה הייתה מבוססת על תורותיהם של שלושה הוגי-דעות: לוק, מונטסקייה ורוסו (השניים האחרונים צרפתים מהמאה השמונה-עשרה). בהצהרה 17 סעיפים. הראשון קובע: "בני אדם נולדים ונשארים בני חורין ושווים בזכויותיהם". זכויות טבעיות של האדם, שלא ניתן לוותר עליהן או לפגוע בהן קיימים החירות, הרכוש, הביטחון וההתנגדות לדיכוי. מצרפת נפוצו זכויות האדם לשאר ארצות אירופה.

שנת 1948 עצרת האו"ם - ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם: ב-10 בדצמבר 1948 קיבלה עצרת האומות המאוחדות והודיעה ברבים על ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם. בעקבות מעשה היסטורי זה פנתה העצרת לכל המדינות החברות לפרסם את נוסח ההכרזה "ולראות שתופץ, תוחדר, תיקרא ותוסבר בעיקר בבתי הספר ובמוסדות חינוך אחרים, ללא הבדל במעמדן המדיני של המדינות או הארצות". הוועדה לזכויות האדם ניסחה את סעיפי ההכרזה בעקבות מלחמת העולם השנייה.

"לפיכך מכריזה העצרת באזני כל באי העולם את ההכרזה הזאת בדבר זכויות האדם כרמת הישגים כללית לכל העמים והאומות, כדי שכל יחיד וכל גוף חברתי ישווה תמיד לנגד עיניו וישאף לטפח, דרך לימוד וחינוך, יחס של כבוד אל הזכויות ואל החירויות הללו, ולהבטיח באמצעים הדרגתיים, לאומיים ובינלאומיים, שההכרה בעקרונות אלה וההקפדה עליהם תהא כללית ויעילה בקרב אוכלוסי המדינות החברות ובקרב האוכלוסים שבארצות שיפוטם.

סעיף א. כל בני אדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם. כולם חוננו בתבונה ובמצפון, לפיכך חובה עליהם לנהוג איש ברעהו ברוח של אחווה.

סעיף ב. 1. כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא הפליה כלשהי מטעמי גזע, צבע, מין, לשון, דת, דעה פוליטית או דעה בבעיות אחרות, בגלל מוצא לאומי או חברתי, קניין, לידה או מעמד אחר.

סעיף ג. כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי.

סעיף ד. לא יהיה אדם עבד או משועבד; עבדות וסחר עבדים יאסרו לכל צורותיהם.

סעיף ט. לא יאסר אדם, לא יעצר ולא יוגלה באופן שרירותי.

סעיף י. כל אדם זכאי, מתוך שוויון גמור עם זולתו, למשפט הוגן ופומבי של בית-דין בלתי תלוי וללא משוא פנים בשעה שבאים לקבוע זכויותיו וחובותיו ולברר כל אשמה פלילית שהובאה נגדו. סעיף יב. לא יהא אדם נתון להתערבות שרירותית בחייו הפרטיים, במשפחתו, במעונו, בחליפת מכתבים שלו ולא לפגיעה בכבודו או בשמו הטוב. כל אדם זכאי להגנת החוק בפני התערבות או פגיעה באלה.

סעיף טז. 1. כל איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה, ללא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת. הם זכאים לזכויות שוות במעשה הנישואין בתקופת הנישואין ובשעת ביטולם.

סעיף יח. כל אדם זכאי לחירות המחשבה, המצפון והדת; חירות זו כוללת את הזכות להמיר את דתו או את אמונתו ולתת ביטוי לדתו או לאמונתו, לבדו או בציבור, ברשות היחיד או ברשות הרבים, דרך הוראה, נוהג, פולחן ושמירת מצוות.

סעיף יט. כל אדם זכאי לחירות הדעה והביטוי, לרבות החירות להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש ידיעות ודעות, ולקבלן ולמסרן בכל הדרכים וללא סייגי גבולות.

סעיף כ"ו. 1. כל אדם זכאי לחינוך. החינוך יינתן חינם, לפחות בשלבים הראשונים והיסודיים; החינוך בשלב הראשון הוא חובה. החינוך הטכני והמקצועי יהיה מצוי לכל, והחינוך הגבוה

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

יהיה פתוח לכל במידה שווה ועל יסוד הכישרון.

2. החינוך יכוון לפיתוחה המלא של האישינות ולטיפוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסודיות; החינוך יטפח הבנה, סובלנות וידידות בין כל העמים והקיבוצים הדתיים והגזעיים, ויסייע למאמץ של האומות המאוחדות לקיים את השלום".

הזכויות הטבעיות הן הזכויות הבסיסיות החיוניות לאדם. זכויות אלה היוו את הבסיס להתפתחותם של סוגי זכויות נוספים.

הפרת זכויות אדם

פעילות 2:

קראו את הקטע הבא. כתבו נייר עמדה המסביר על סמך הקטע כיצד נפגעות זכויות אדם בסין?
מדוע לדעתכם מתרחש הדבר?

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

ארגון זכויות האדם "Human Rights Watch" האשים את ממשלת סין כי למרות הבטחותיה לשפר את מצב זכויות האדם במדינה לקראת המשחקים האולימפיים - המצב הקשה נמשך. לטענת הארגון, סין ממשיכה בדיכוי חשודים בפעילות אופוזיציה ומגבילה עיתונאים מקומיים מחשש לפגיעה ביציבותה הפוליטית. סין, שלאורך השנים ספגה ביקורת רבה על הפרות זכויות האדם בתחומה, רואה במשחקים האולימפיים הקרובים שיערכו באוגוסט בשנה הבאה מקור אדיר לגאווה לאומית. אך לטענת הארגון, סין ממשיכה לדכא כל ביטוי המנוגד לעמדותיה הרשמיות. "נראה שהממשלה חוששת שאזרחיה יגרמו לה מבוכה אם ידברו על הבעיות הפוליטיות והחברתיות, אך מנהיגי סין כנראה לא מבינים שנקיטת צעדים כוחניים שכאלה יגרמו לה מבוכה גדולה אף יותר", אמר מנהל אזור אסיה בארגון זכויות האדם, בראד אדמס. מנהיגי סין הבטיחו ב-2001, כשהציעו לארח את המשחקים האולימפיים, כי הדבר יוביל לשיפור האקלים בכל הקשור לזכויות האדם וחופש המדינה. אך במקום זאת, לטענת אדמס, "סין סותמת את פיותיהם של מתנגדי המשטר, נוקטת בצעדים נגד פעילי אופוזיציה וזכויות אדם, ומנסה למנוע סיקור תקשורת עזמי".

מתוך: אתר YNET

מגילות זכויות אדם שונות, עם השוני שבהן - מקיימות קווים משותפים וסגנון משותף הקובעות כי כל בני האדם נולדו תבוניים, שווים ובני חורין. הזיקה בין זכויות אדם לדמוקרטיה היא דו-כיוונית. מחד, יש זכויות אדם שהשמירה עליהן היא תנאי הכרחי לקיומו של משטר דמוקרטי – חופש הביטוי, חופש המידע, הזכות להתאגדות, הזכות לבחור ולהיבחר ועוד. בלי הזדמנות שווה לממש זכויות אלו לא תתקיים דמוקרטיה. ללא זכויות אדם מסוימות לא תתכן אפילו דמוקרטיה במובנה הפורמאלי. מאידך, ההגנה על זכויות האדם מתחייבת מכוח התפיסה הדמוקרטית. עקרון יסודי בדמוקרטיה מהותית היא הגנה על זכויות המיעוטים אל מול עריצות הרוב. הרוב קובע כחלק מכללי המשחק הדמוקרטיים, אולם ללא פגיעה בזכויות היסוד של המיעוט. יותר מכך, דמוקרטיה מהותית מגנה על זכותם של מיעוטים לשמור על ייחודם ועל זהותם הלאומית, הדתית והתרבותית. עקרונות יסוד נוספים הם הפרדת רשויות, המגבילה את כוחו של השלטון אל מול הפרט, ושמירה על חופש הביטוי, המאפשר בין השאר השמעת ביקורת על מעשי השלטון על ידי התקשורת והחברה. מדינה דמוקרטית מתייחסת באופן שוויוני אל כל אזרחיה, ונמנעת מכל ביטוי של גזענות כלפי קבוצות אוכלוסייה; כי גם אם לאזרחים מותר להביע עמדות גזעניות, במסגרת חופש הביטוי, למדינה דמוקרטית אסור.

במצב שבו נורמות מתדרדרות ועקרונות דמוקרטיים מתנוונים, הנפגעים הראשונים הם תמיד קבוצות המיעוט או קבוצות מוחלשות. ילדים הם תמיד אחת מהקבוצות המוחלשות בחברה. דוגמא לניצול מכפיר ופגיעה בזכויות אדם בכלל וזכויות ילדים בפרט הוא נושא "יהלומי הדמים".

יהלומי הדמים הוא כינוי ליהלומים המצויים במכרות במרכז אפריקה, ונכרים על ידי אזרחים שזכויותיהם מופרות בידי ארגוני מחתרת וארגוני גרילה, המשתמשים בהם למימון מלחמות אזרחים ומעשי טרור במדינות סכסוך במרכז אפריקה. בכריית יהלומי הדמים מועסקים גברים, נשים וילדים בכל גיל, הנחטפים באישון לילה מביתם, ומאלצים לעבוד בחיפוש אחר יהלומים, תמורת מזון בלבד. רבים מהם מוצאים את מותם במכרות בעת חיפוש אחר יהלומי הדמים או נשחטים על ידי לוחמי הגרילה המפקחים על עבודתם. המרוויחים העיקריים

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד www.education.gov.il/zchuyot :

E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

מתעשיית יהלומי הדמים הינם אנשי הצבא במדינות הסכסוך, גורמים רשמיים בתאגידים המקורבים לממשלה, והאנשים בחוגים הקרובים לנשיאי מדינות אלה. אלה נהנים מגישה בלתי מוגבלת לשדות היהלומים, ומנצלים את ההכנסות המתקבלות מהם לרכישת נשק רב ולשימור כוחם השלטוני המושחת.

לסיכום, כעת לאחר שהרעיון הדמוקרטי מובן והבנו כי יש צורך להתייחס לדמוקרטיה כשפה שהיא חלק מתרבות, ניתן לדבר על מאפייני זכויות הילד. נתחיל באמנה לזכויות הילד.

חזרה

1.4 האמנה הבינלאומית לזכויות הילד

לאחר שקראנו חומר רקע אודות הרעיון הדמוקרטי, זכויות אדם והתפתחות זכויות הילד ואף ראינו סוגים שונים של כתבי זכויות, הגיע הזמן לנסות לכתוב משהו בעצמנו. התחלקו לקבוצות בנות חמישה תלמידים ותלמידות בכל קבוצה. בכוחות עצמכם הכינו מסמך אותו תכנון האמנה לזכויות הילד. תלו את המסמכים השונים בכיתה והשוו ביניהם.

מהי אמנה?

אמנה היא הסכם כלומר קשר משפטי הנוצר בין שני צדדים ונובע מהסכמה ביניהם. אמנה

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

בינלאומית היא הסכם בין מדינות ובין ארגונים בינלאומיים. אמנות נחתמות בנושאים שונים כאשר למדינות השותפות יש בהם עניין משותף. כל מדינה שחתמה על אמנה צריכה לאשרר אותה, כלומר – לאשר אותה בחוק ובמשפט הפנימי במדינה. רק מדינות שאשררו את האמנה, מחויבות לה.

שאלות לדיון בכיתה

בחנו את האמנות הבינלאומיות הבאות:

1. מה מאפיין אמנות אלו?
2. מדוע אמנות נוסחו רק לקראת סוף שנות הארבעים?
3. מהי הבעיה העולה מקיומן של אמנות אלו?

דוגמאות לאמנות בינלאומיות

- הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948): מסמך היסוד של הקהילה הבינלאומית אודות זכויות האדם והאזרח.
- אמנה בדבר מעמדם של פליטים (1951): אמנה בינלאומית המגדירה מיהו פליט, ומפרטת את זכויותיהם של בני האדם שלהם ניתן מקלט מדיני ואחריותה של המדינה המעניקה מקלט. האמנה מפרטת מי אינו זכאי להגדרת פליט (כמו לדוגמה פושעי מלחמה וכל מי שקבלו אזרחות במדינה מוכרת). האמנה אף קובעת את הזכאות תעודת מעבר המונפקת בהתאם להוראות האמנה.
- אמנה בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית (1965): האמנה שגם ישראל חתומה עליה, קובעת בין השאר כי המדינות החתומות "מגנות הפרדה גזעית ואפרטהייד ומתחייבות למנוע, לאסור או לעקור מן השורש, בשטחים שבתחומי

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

שיפוטן, כל נהגים מסוג זה". כמו כן מתחייבות המדינות החתומות "לאסור ולבער אפליה גזעית בכל צורתיה, ולערוב לזכותו של כל אדם, בלא הבחנה באשר לגזע, צבע או מוצא לאומי או אתני, לשוויון בפני החוק" ולהגנה על זכויות אזרחיות רבות, ביניהן הזכות לחופש התנועה והמגורים בתוך גבול המדינה; הזכות לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו שלו, ולחזור לארצו שלו; הזכות לאזרחות; והזכות לחופש הדעה והביטוי.

- **אמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורתיה (1979):** המדינות שהן צד באמנה זו, מקבלות את הרעיון בדבר זכויות האדם ומאשרות את עיקרון אי קבילותה של אפליה מאחר ו"כל בני האנוש נולדו בני חורין ושווים בכבוד ובזכויות".
- **אמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים (1984):** האמנה שוללת כל צידוק לעינויים, ומחייבת את המדינות החברות לנקוט אמצעים מעשיים למניעתם, גם בתחום החקיקה הפלילית והענישה.
- **אמנת זכויות הילד (1989) ועל כך ההרחבה בהמשך...**

על אמנות בינלאומיות והעולם הגלובאלי

אמנת זכויות הילד כמו גם אחרות, לא יכולות היו להתקיים אלא בזכות שינוי נוסף שחל בעולם המודרני – תהליך הגלובליזציה. בעולם, בו המידע זמין לכל, והאנשים גולשים וירטואלית ופיסית לקצווי תבל, וסחורות מועברות בין חלקי הכדור, הצורך בגבולות ומדינות הולך ומטשטש. באירופה אימצו מעבר חפשי לכל מי שכלול באיחוד. בעידן האינטרנט והתקשורת, כשקל מאוד להגיע ממקום למקום, מדברים על גלובליזציה. אזרחי העולם כולו מושפעים מאותן תופעות: תופעות סביבתיות כמו התחממות כדור הארץ, הגירת עבודה, פליטים, ועוד. כשמדברים על גלובליזציה, מתכוונים לתהליך שבו גורמים חברתיים, תרבותיים, כלכליים ופוליטיים מתקיימים במישור העולמי, ללא קשר לגבולות של מדינות או למרחקים גיאוגרפיים. כל הפעילויות וההתפתחויות האלה עושות את כדור הארץ ל"מקום אחד", או ל"כפר גלובלי".

מהו "כפר גלובאלי"?

בחברה המסורתית היו הגברים חוזרים מהציד או מליקוט מזון, הנשים מסיימות את הבישולים ואת הטיפול בילדים. אז, היו נאספים כולם סביב למדורה ושומעים מפי הזקנים סיפורים.

סיפורים אלו היו אולי מניסיון חייהם או סיפורים ששמעו מפי זקני השבט כאשר היו ילדים. סיפורים אלו שימשו הן ככלי חינוכי ומלכד לשבט ובמקביל כלי להעברת מסרים כמו גם בידור. לאחר מכן הגיעה המהפכה התעשייתית. במקביל אליה הגיע גם האינדיבידואליזם אשר עם הזמן פרק את המשפחה המורחבת לתא משפחתי קטן. מגמה זו ממשיכה גם כיום ומובילה להיווצרות דגמים חדשים של משפחות כגון משפחות חד-הוריות רבות. עם הפרוק לתאים משפחתיים קטנים המהפכות הטכנולוגיות אפשרו למלא את החללים שהותירו בעלי הסמכות ששימשו בראש מדורת השבט המסורתית. תחילה היה זה הרדיו אשר החל את אט לתפוס את תפקיד המדורה, מתוך הרדיו, בין השאר, בקעו קולות המנהיגים - הפוליטיקאים אשר מדי פעם דיברו אל העם והנחו אותו. הרדיו עוד היה באחריות "זקני שבט" בעלי הניסיון שנשענו על ערכים אשר הועברו אליהם מדורות קודמים. עם ההתקדמות הטכנולוגית הנוספת נולדה הטלוויזיה. הטלוויזיה העניקה לכלל הציבור את הנגישות לכל אירוע בעולם. השינויים הטכנולוגיים הביאו לשינויים דרמטיים באופייה של תקשורת ההמונים. הופעתה של תקשורת לוויינים הביאה לצמיחתן של רשתות תקשורת כלל עולמיות ולשידורי טלוויזיה באמצעות לוויין. סוגי שידור אלו, בניגוד לקודמיהם, לא נשלטו על ידי המדינה וזו אף לא יכלה להפעיל עליהם צנזורה ברוב המקרים, ובכך איבדה המדינה את המונופול על עיצוב המידע המגיע לאזרחים. שינוי חשוב נוסף בתחום התקשורת הוא הופעתו של האינטרנט. עוד יותר מרשתות התקשורת, אפשר האינטרנט לאזרחי המדינה נגישות למידע שאינו נשלט או מבוקר על ידי המדינה. מושג מרכזי שמתייחס לקונפליקט בין המקומי לעולמי הוא

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

"אימפריאליזם תרבותי". כיום מקובלת ההנחה שארה"ב ממלאת תפקיד מרכזי בתהליך זה. גלובליזציה זהו מושג המתאר תהליך כלל עולמי של העברת מידע, כשגבולות המדינה לא מפריעים לנו לתקשר זה עם זה ובכפר גלובלי הכוונה היא כאילו כפר קטן שמכיל את כל העולם. הקשר בניהם זה שכפר גלובלי וגלובליזציה זה ששניהם מאפשרים תקשורת כלל עולמית בין אנשים, ושדרכו אפשר להכיר ולדבר על הכול.

לתהליכי הגלובליזציה מאפיינים רבים: מדינות רחוקות זו מזו גיאוגרפית נעשות תלויות זו בזו, קל יותר לעבור ממדינה למדינה, ובעיקר להעביר כסף, רכוש וסחורות ממדינה למדינה, חברות ומפעלים פועלים על פני העולם כולו, וכל רכיב במוצר מסוים מיוצר במדינה אחרת. קיימים טיעונים התומכים בגלובליזציה. יש הרואים בגלובליזציה סימן להתקדמות האנושות בכיוון חיובי, כלומר - היחלשותה של מדינת הלאום, שבעיני רבים היא המקור לרוב הבעיות בעולם, ובעיקר למלחמות. אילו ישכילו בני האדם לחשוב במושגים של טובת "הכפר הגלובלי" - יהיה לכולם טוב יותר; ייווצר עולם חסר גבולות, ויתחיל עידן של שוויון אוניברסלי, רווחה, שלום וחירות. המתנגדים לגלובליזציה רואים בה ניסיון להשלטת תרבות המערב על העולם כולו. הם טוענים כי ההומוגניות (האחידות) שאליה שואפת הגלובליזציה מבטאת חוסר סובלנות ל"אחר". המטרה, לדעתם, צריכה להיות חברה עולמית הטרוגנית, שבה כל מדינה, בשונות שלה, תורמת לטובת הכלל. טיעון נוסף הוא שהגלובליזציה פועלת לטובת העשירים והחזקים על חשבון העניים והחלשים והיא מונעת ממדינות ואזורים רבים, המנוצלים על ידי מדינות מתועשות וחברות רב-לאומיות לתועלתן, לעלות על דרך של התפתחות כלכלית ותרבותית מאוזנת ומבוקרת. כך, למשל, חברות המייצרות מוצרים להפצה במדינות המערב, מנצלות כוח עבודה זול במדינות העולם השלישי (למשל - הודו, פקיסטן, מקסיקו, סין).

האומות המאוחדות כסמל לעידן הגלובליזציה

אחד הגורמים החשובים ביותר לביסוס הזכויות הרחבות של הילד בעולם הוא כתיבתה ואשרורה של "אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד" (1989). אמנה זו אושררה על-ידי מדינות רבות בכל רחבי העולם, ומהווה בסיס משותף בכל העולם להבטחת זכויותיהם של הילדים. אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (ראה המשך) מפרטת את השינויים בין העבר לעתיד בדבר הזכויות של הילדים שיוביל להתאמה טובה יותר לתרבות ולחברה של היום כפי שנתפשת בעיני העולם המערבי הדמוקרטי - עולם של זכויות (ראו פרק קודם).

על האומות המאוחדות - מקור וביטוי לעולם גלובלי

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

אמנות בינלאומיות לא יכולות היו להיווצר ללא מקומו המרכזי של האו"ם (האומות המאוחדות). האו"ם נוסד ב-24 באוקטובר 1945 בעקבות מלחמת העולם השנייה. הארגון הוקם כדי לקיים את השלום בעולם ולקדם שיתוף פעולה בינלאומי בין כמה שיותר מדינות בפתרון בעיות כלכליות, חברתיות, תרבותיות כמו גם נושאים הומניטאריים. מרבית מדינות העולם כיום חברות בארגון. מקום מושבו של הארגון הוא בניו יורק בבניין האו"ם. הזרוע הכללית של הארגון היא העצרת הכללית. לכל מדינה החברה באו"ם יש זכות לקול אחד בהצבעה בעצרת. העצרת רשאית להגיש המלצות בלבד. החברות הקבועות במועצה הן: סין, רוסיה, צרפת, בריטניה וארה"ב. במקרה של הפרת השלום בעולם רשאית המועצה לשגר כוחות צבא, המורכבים מחיילים ממדינות שונות, במטרה להשיב את השלום לאזור. הזרוע השיפוטית של הארגון היא בית הדין הבינלאומי. קרן המטבע הבינלאומית פועלת לייצוב שער החליפין וקידום הסחר הבינלאומי. ארגון הבריאות העולמי (שוכן בז'נבה) נועד לקדם ענייני בריאות במדינות מתפתחות. אונסק"ו שהוא ארגון האו"ם לחינוך, מדע ותרבות עושה לקידום שיתוף הפעולה הבינלאומי בחינוך, מדע ותרבות, יוזם מחקרים ומגיש למדינות מתפתחות סיוע תפעולי כגון הכשרת מורים ועוד. לענייננו, ראוי להזכיר את Unicef יוניסף - ארגון של האו"ם שנוסד ב-1946 המטפל בתחומי זכויות ילדים בעולם, סיפוק תנאי מחייתם ומתן אפשרויות למימוש הפוטנציאל המלא שלהם.

אמנת זכויות הילד – סגירת מעגל

אמנת זכויות הילד היא אמנה בינלאומית שמטרתה לקבוע את זכויותיהם הפוליטיות, האזרחיות, הכלכליות, החברתיות והתרבותיות של ילדים. מרבית חברי האומות המאוחדות אשררו אמנה זו, בין אם בצורה מלאה ובין אם בצורה חלקית. עצרת האו"ם הסכימה לאמץ את האמנה ולצרפה לחוקים הבינלאומיים בבנובמבר, 1989. בספטמבר 1990, האמנה נכנסה לתוקף, לאחר שאושררה על ידי מספר המדינות המינימאליות הנדרשות. בישראל אושררה האמנה ב-4 באוגוסט, 1991 ונכנסה לתוקף בספטמבר, 1991. האמנה חוברה במשך עשור על ידי ועדת האו"ם בדבר זכויות הילד והיא מגדירה (בסעיף 1) ילד הוא כל יצור אנושי מתחת לגיל 18, אלא אם כן חוק המדינה קובע גיל צעיר יותר. האמנה קבעה צורך במנגנון ביקורת בדמות הוועדה לזכויות הילד, שתפקידו לפקח על יישום הוראותיה על ידי המדינות החתומות עליה. האמנה מכירה בזכויות הבסיסיות של כל ילד וכן קובעת את מכלול החובות שיש למדינות כלפי ילדים, ביניהן: זכות לחינוך וטיפול רפואי, הגנה מפני פעולות מזיקות כגון עינויים, ניצול מיני, ניצול בעבודה, התעללות והזנחה, ומסחר בילדים, הגנת ילדים נכים, ילדים חסרי משפחה וילדים פליטים. חובת המדינות החתומות לכבד ולהבטיח את הזכויות המפורטות באמנה ללא אפליה וללא התייחסות למאפייני דת, גזע, מגדר, שפה ועוד.

פעילות מסכמת שער 1

קראו את אמנת זכויות הילד כפי שמופיעה באתר משרד חינוך:
חזרו לפעילות בה התחלתם שער זה. לאור הסרט (אוליבר טוויסט) או קטע הקריאה (חייה של ג'סמינה קהטום), ולאור אמנת זכויות הילד, דונו בכיתה: כמה זכויות ילדים מופרות בדוגמאות הללו (הסרט או קטע הקריאה).

חזרה

- 1 מתוך: יאנוש קורצ'אק, עם הילד, ת"א: הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגטאות, תשל"ד, עמ' 285.
2 מתוך: יאנוש קורצ'אק, ילדות של כבוד, ת"א: הוצאת הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגטאות, תשל"ז.

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092
כתובת אתר המשרד www.education.gov.il/zchuyot
E-mail: tova.edu@gmail.com

שער 2: עקרון טובת הילד כתיבה: ד"ר אסף מצקין

הקדמה

שיעור 1: עקרון טובת הילד וההיבט המשפטי

שיעור 2: ההבחנה בין טובת הילד לרצון הילד

הקדמה:

סעיף 3 באמנה לזכויות הילד קובע כי "בכל הפעולות הנוגעות לילדים, בין אם ננקטות על-ידי מוסדות רווחה סוציאלית ציבוריים או פרטיים, בתי משפט, רשויות מינהל או גופים מחוקקים, תהא טובת הילד שיקול ראשון במעלה. המדינות החברות מקבלות על עצמן להבטיח לילד הגנה וטיפול ככל שיידרש לרווחתו, תוך התחשבות בזכויות וחובות הוריו, אפוטרופוסיו החוקיים או אנשים אחרים האחראים לו משפטית, ולשם כך ינקטו בכל האמצעים החקיקתיים והמינהליים המתאימים. המדינות החברות יבטיחו כי המוסדות והשירותים האחראים לטיפול או הגנה על ילדים יעמדו בתקנים הנקבעים על-ידי הרשויות המוסמכות, בפרט בתחומי הבטיחות, הבריאות, מספר עובדיהם וכשירותם, והפיקוח המוסמך".

טובת הילד היא מושג חברתי הבא לידי ביטוי ב**נורמה** הקובעת כי לחברה יש זכות להביע את דעתה על האופן בו יגדלו **ילדים**, גם אם דעה זו אינה תואמת את רצונם של הוריו הביולוגיים או ה**מאמצים**. במקרים קיצוניים פועלת החברה לאכוף את דעתה, ולמצוא תנאי גידול לילדים על פי שיקולים של אנשי מקצוע בתחום הנתון לוויכוח. השימוש במושג קשור גם למערכת הערכים הקיימת בתקופתנו, הרואה בילד ישות עצמאית שיש לה זכויות משל עצמה, וחובתה של החברה לדאוג לקיומן. כך, למשל, **האמנה הבינלאומית לזכויות הילד** קובעת כי טובת הילד הינו שיקול ראשון במעלה והוא מחייב את **המדינה** כל אימת שהיא מקבלת החלטה שיש בה כדי להשפיע על כל הילדים או על ילד מסוים.

בפרק זה נעסוק באחד ההיבטים של עקרון זה העוסק בטובת הילד: ההיבט החוקי והמשפטי הקיים בישראל והנוגע למימוש עקרון זה.

חזרה

שיעור 1: עקרון טובת הילד וההיבט המשפטי

"קטן הוא אדם, הוא בן אדם, הוא איש – גם אם איש קטן בממדיו. ואיש, גם אם איש קטן, זכאי בכל זכויותיו של איש גדול". כב' השופט חשין

הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, בראשות השופט סביונה רוטלוי, ניסתה לצקת תוכן לדברים אלו של השופט מישאל חשין. לגישת חברי הוועדה, בהתאם לאמנה לזכויות הילד, "**ילדים אינם עוד יצורים בלתי נראים וחברי משפחה וקהילה פסיביים, אלא בני אדם ואזרחים המשתתפים בחיי המשפחה והקהילה**". הנראות והאקטיביות אמורות לאפשר קיומו של דיאלוג בין ילדים למבוגרים, להעצים ילדים ולהכין אותם "לקראת שיתופם כאזרחים שווי ערך בחברה".

השופט רוטלוי, מרחיבה במסגרת מאמר זה אודות הנימוקים בעד הענקת זכויות לילדים, מתוך התפיסה כי הקניית זכויות לילדים משפיעה על כלל החברה בהווה ובעתיד, ומציינת כי שינוי חוקי במעמד הילד והילדה בחברה ובמשפחה מצריך מערכת ציבורית של הסברה, של

משרד החינוך המינהל הפדגוגי

הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
שכנוע, של הפנמה ושל הטמעה, וכרוך תהליך ארוך וממושך, אולם מדובר בתהליך שיוביל
בסופו של דבר, לתפיסת הועדה, לשינוי חשוב ומכריע, בעל השפעות כלל מערכתיות
משמעותיות.

משימה לתלמידים ולמורים

קראו את החוק הבא ומצאו תחומים שונים בהם באה לידי ביטוי טובת הילד:
[חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א -](#)
עמדו על הבעיה העיקרית הקיימת בעניין. בידי מי נותרת ההחלטה? .

חזרה

בית המשפט כפוסק בעניין טובת הילד

עד לאמצע שנות ה-90 ולעיתים אף כיום מהווה עקרון טובת הילד אבן פינה ברטוריקה השיפוטית הנוגעת לילדים בפסיקה הישראלית. המונח "טובת הילד" מהווה בשיטת המשפט הישראלי עקרון על בדיני משמורת קטינים ובדיני הורים וילדים בכלל. עקרון זה מהווה ערובה להגנה על זכויות הילד, הבטחת שלומו ואושרו. עקרון טובת הילד מוזכר במספר חוקים בספר החוקים הישראלי. המחוקק הישראלי לא הגדיר בחוק את המושג טובת הילד. אין החוק קובע הסדר מושלם בנושא החזקה ומשאיר לבתי המשפט את ההחלטה. המושג טובת הילד לא הוגדר בחוק, זאת משום שאין הוא ניתן לפי טיבו, להגדרה ממצה. על הקושי בו מצוי בית המשפט בבואו לדון בקביעת טובתו של ילד בסכסוכי גירושין ניתן ללמוד מדברי השופט חיים כהן:

"אין לך משימה שיפוטית קשה, לעיתים קורעת לב, מזו של קביעת גורלו של ילד קטן... עומדים לפני בית המשפט בעלי דין כשירים ובגירים, זה טוען כולה שלי וזה טוען כולה שלי... אין מחלוקת בין השופטים שכאשר גורלו של ילד עומד להכרעה חייב השופט לשמש לו פה ולערך לו דינו... למעשה טובת הילד היא עניין לנבואה ואין השופטים בנביאים. על כן ההכרעות על גורל ילדים קטנים הן הקשות והמעיקות ביותר אשר שופטים נדרשים להן".

מטרת המשפט היא לעצב כללים שידריכו התנהגותם של אנשים בדרך כלל, מתוך דאגה למקרים עתידיים. מכאן שיש לאזן בין טובת הילד האקטואלי לבין טובת הילד הפוטנציאלי. בית המשפט צריך לתור אחר החלופה הפחות פוגעת בילד העומד בפניו. יחד עם זאת לתת את הדעת על כך שהחלטותיו מהוות תמריץ לפעולות של אחרים, מכאן שעליו לחתור להחלטות שיקטינו את הנזקים לאחרים. השיקול החשוב ביותר של בית המשפט בבואו לקבוע הסדרי משמורת של ילדים בהליך גירושין, הינו עקרון טובת הילד. בית המשפט בוחן לעומק את המקרה שלפניו ובודק מהי המשמורת הטובה ביותר בעבור הילד לטווח הארוך ולטווח הקצר.

חזרה

שיעור 2: ההבחנה בין טובת הילד לרצון הילד

לעתים קרובות קיים בלבול בין עיקרון רצון הילד לבין עיקרון טובת הילד אך מדובר בטעות. פעמים רבות לא מתיישב רצונו של הילד עם טובתו, שכן לא תמיד יכול הוא להבין את מהות הנסיבות והשיקולים העומדים מאחורי פסיקת בית המשפט.

משימה לתלמידים ולמורים

התחלקו לקבוצות בנות חמישה תלמידים.

1. עמדו על הסוגיה מדוע לעתים קיימת סתירה בין טובת הילד לרצון הילד?
2. נסחו קריטריונים ברורים אשר צריכים להיות המנחים בקביעת בית הספר לטובת הילד.

חזרה

החלטה טובה ונכונה?

בכפוף לעקרון המנחה של בדיקת טובתו של הילד, השתרשה העמדה המחייבת התייחסות לרצונו של הקטין, כשיקול חיוני ובעל רך רב, במסגרת השיקולים הנחוצים לקביעת טובת הילד. סעיף 12 לאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד קובע: "מדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לחוות דעה משלו את הזכות להביע דעה כזו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד."

בשאלת המשקל שיש ליתן לרצונו של קטין, כמו במרבית הבעיות הנוגעות להחזקת קטינים, אין כללים נוקשים והדבר תלוי בגורמים שונים ובנסיבותיו של כל מקרה, כגון גילו של הקטין, כושר אבחנה ושיפוט, השפעות חיצוניות, נסיבות אובייקטיביות וכדומה. אין דומה ילד בגיל רך לילד מבוגר יותר בעל התפתחות שכלית בשלה יותר.

עקרון טובת הילד נבחן בבתי המשפט בהתאם לתנאים וקריטריונים רבים, כאשר לכל שופט שמורה זכות שיקול הדעת בהתאם לראיות, העדויות, חקירות והתרשמות האישית.

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי

הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

מן הפסיקה ניתן לדבר על מספר קריטריונים העומדים לעיני השופטים בבואם לקבל את ההחלטה:

1. רצונו של הילד לרבות דעותיו ועמדותיו בנוגע לעניין.
2. בריאותו הגופנית של הילד ושלומו הנפשי.
3. כישוריו המתפתחים וגילו של הילד.
4. מהי ההשפעה העשויה לגרום ההחלטה בנושא לילד, הן בהווה והן בעתיד.
5. מהו טיב הקשרים המקיים הילד עם הוריו בנפרד ולחוד, ומי הם האנשים המשמעותיים בחייו - סבים, דודים וכד'.
6. מהי עמדתם של הורי הילד ואנשים נוספים לגבי העניין הנדון.
7. מהו הידע המקצועי הרלבנטי לנושא הנדון בהתאם לפסיקה תקדימית ומקרי בוחן.
8. כל גורם אחר, הן מהפסיקה והן מהחקיקה, אשר יראה השופט לנכון לקחת בחשבון בבואו לפסוק בעניין שלפניו, יהיה יפה בעודו מנומק בקפידה.

כפי שניתן להבחין החלטת בתי המשפט בהיותם הפוסקים בעניין, לוקחת בחשבון שיקולים רבים שעיקרם טובת הילד – לא תמיד רצונו. רצונו של ילד בן 4-5 שנים אינו נלקח בחשבון בעוד שרצונו של קטין בן 15 – 17 הינו גורם משמעותי בשאלת משמורת, במיוחד לאור העובדה שממילא קשה מאוד לכפות על נער/ה מתבגר/ת היכן לגור בפועל. לגבי גילאי הביניים נקבע לא אחת כי יש להתחשב ברצון הילד כשיקול רציני לענין מקום החזקתו.

בדו"ח הועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, בראשות השופטת סבינה רוט-לוי, קיימת הצעה לתיקון חוק בית המשפט לענייני משפחה על ידי הוספת פרק בנושא השתתפות ילדים בהליכים הנוגעים להם. בהצעה לתיקון החוק נאמר כך:

1. זכותו של כל ילד להביע רגשותיו, דעותיו ועמדותיו בעניין הנדון, ולהישמע בחופשיות בכל עניין מענייני המשפחה שלפי חוק זה, הנדון בבית המשפט לענייני משפחה והנוגע לו.
2. לשם מימוש זכותו של הילד להשמיע דברו ולהישמע תינתן לו הזדמנות להביע רגשותיו, דעותיו ועמדותיו בעניין הנדון באופן המותאם לגילו, לכשריו המתפתחים, לרצונותיו ולצרכיו, וככל הניתן ישירות בפני השופט הדין בעניינו'.
3. מלאו לילד תשע שנים יישמע הילד בפני השופט הדין בעניינו, אלא אם מעוניין הילד להישמע בדרך אחרת או שמצא בית המשפט מנימוקים מיוחדים שירשמו כי לא ניתן לשמוע את הילד בדרך זו.

משימה לתלמידים ולמורים

קראו את הסיפור הבא:

זאת הייתה הפרשה שהסעירה את המדינה בשנות ה-60. יוס'ה שוחמכר בן ה-8. בשל קשיים כלכליים, מסרו אותו הוריו ואת אחותו לסבו החרדי מחסידי ברסלב בירושלים. לאחר חודשים אחדים, כאשר השתפר מצבם הכלכלי של הוריו של יוס'ה, ביקשו מהסב שיחזיר אותו, אך הסב הסכים להחזיר רק את הבת, משום שרצה לגדל את יוס'ה כחרדי. כל החיפושים אחרי יוס'ה עלו בתוהו. הפרשה זכתה לכינוי "איפה יוס'ה?" ויצרה מתחים בין חרדים לחילונים. כעבור שנתיים מצאו שירותי הביטחון הישראליים את הילד בברוקלין בניו יורק במשפחה חרדית, והוא הוחזר למשפחתו.

דונו בכיתה בשאלה: מי אמור במקרה זה לקבוע את טובת הילד?

חזרה

על אמנת האג וטובת הילד

ביסודם של אמנת האג ושל חוק אמנת האג אשר נחקק בארץ כדי להעניק תוקף לעיקרי האמנה, עומדת מטרה מרכזית אחת – להשיב קטין שנחטף למקום מגוריו הרגיל במהירות האפשרית.

הרציונל העומד מאחורי מטרה זו הינו כי שינוי מצבו של הקטין על ידי אחד מהוריו באופן חד צדדי אינה עולה בקנה אחד עם טובתו.

סעיף 3 לאמנה קובע כי הרחקתו של קטין תוך כדי הפרת זכויות המשמורת – אינה כדין.

למעשה, האמנה נועדה למנוע ככל הניתן את הפגיעה בקטין, הנופל בדרך כלל קורבן למאבק המתנהל בין הוריו ומטלטל בעל כורחו ממקום למקום. למניעת האמור קבעה האמנה הליך מהיר וחד וזאת כדי להרתיע את ההורה המבקש להרחיק את ילדו מההורה האחר, למדינה אחרת, משום שהוא סבור ששם לא ניתן יהיה להפעיל כנגדו סנקציות כלשהן.

מטרות אלה מוגשמות באמצעות חיובן של רשויות המדינה אליה נחטף הילד להביא להשבתו את המדינה ממנה הורחק על דרך הפעלת כל ההליכים הדחופים העומדים לרשותן (סעיף 2 לאמנת האג). כל זאת תוך השארת הדיון בשאלת משמורתו הקבועה של הקטין לערכאות של אותה מדינה.

משרד החינוך המינהל הפדגוגי

הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

לעיתים הדברים אינם פשוטים, ולשאלת החזרתו של הקטין למדינה ממנה נחטף וישום אמנת האג ככתבה וכשלונה נכנסים גם שיקולים של טובת הילד. שיקולים מעין אלה יכולים להיות למשל: גילו של הילד, משך הזמן שחלף מאז החטיפה, נזק שעלול להיגרם לו כתוצאה מהחזרתו להורה או למקום ממנו נחטף.

באמנת האג ישנה התייחסות גם לשיקולים של טובת הילד, שהינם למעשה חריג לכלל הקובע כי כל חטיפה של ילד הינה שלא כדין ומחייבת החזרתו. בהתקיימם של החריגים, רשאי בית המשפט לפי שקול דעתו, שלא להחזיר את הילד. מהם המקרים החריגים בהתאם לאמנת האג?

במקרה בו פרק הזמן שבו שוהה הילד במדינה אליה נחטף עולה על שנה והוכח כי הילד השתלב בסביבתו החדשה; במקרה בו קיים חשש חמור שהשבת הילד אל המקום ממנו נחטף תחשוף אותו לנזק פיסי או נפשי; במקרה בו הילד מביע התנגדות להחזרתו, וזאת כאשר הוא מגיע לגיל ולרמת בגרות בהם ניתן להתחשב בדעותיו.

ניתן להבחין כי חריגים אלה לוקחים בחשבון בקפדנות את טובת הילד. כל אחד מהחריגים הללו עוסק בטובת הילד מזווית אחרת, החל מהדאגה לצרכיו ההגנתיים ולשלומו, המשך בהקפדה על יציבות והמשכיות בחייו ועד שמירה על זכויותיו של הילד.

יחד עם זאת יש לציין כי ההנחיה הינה להתייחס למקרים חריגים אלו רק במקרים יוצאי דופן והחלטה שלא להחזיר את הילד תתקבל אך ורק במקרים קיצוניים בהם טובת הילד גוברת מאוד על חומרת חטיפתו. המטרה בכך היא שלא ייוצר מצב בו יצא החוטף נשכר וראוי על-ידי בית המשפט.

חזרה

---

1. השופט חיים ה. כהן (1997), "מבוא", בתוך: רונן יאיר, שיתוף הילד בקביעת משמורתו (תשנ"ז).